

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Rautiainen, Katri-Helena

Title: Laulunopetusmetodien kehityslinjoja

Year: 2009

Version: Published version

Copyright: © 2009 Suomen Musiikkikasvatusseura - FISME r.y.

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Rautiainen, K.-H. (2009). Laulunopetusmetodien kehityslinjoja. In J. Louhivuori, P. Paananen, & L. Väkevä (Eds.), *Musiikkikasvatus : näkökulmia kasvatukseen, opetukseen ja tutkimukseen* (pp. 51-65). Suomen Musiikkikasvatusseura - FISME r.y. <https://fisme.fi/musiikkikasvatuskirja/>

LAULUNOPETUSMETODIEN KEHITYSLINJOJA

Katri-Helena Rautiainen

Artikkeli sisältää koosteen laulunopetusmenetelmien kehityslinjoista maamme seminaareissa ja kansakouluissa 1850-luvulta 1940-luvun alkuun. Viitataan lyhyesti myös joihinkin, tämän artikkelin kannalta keskeisiin, Pajamon artikkelissaan (ks. LAULUSTA TULEE KANSAKOULUN PAKOLLINEN OPPIAINE) esittämiin näkökulmiin.

Maamme laulunopetusmetodien kehityskaarelle 1800-luvun puolivälistä aina 1940-luvun alkuun sijoittui useita pedagogeja, jotka edistivät omalla toiminnallaan ja julkaisuillaan laulunopetusmenetelmien kehitystä. Toisaalta samaan aikaan oli käytössä useita metodeja, jotka ikään kuin kilpailivat paremmuudestaan keskenään. Lisäksi pedagoginen linja vaihteli kunkin laulunopettajan mukaan. Metodien kirjavuudesta huolimatta pääsuuntaukset erottuivat. Korvakuulolaulumenetelmä säilyi läpi tarkasteltavan jakson. Sen rinnalle nousi 1800-luvun lopulla intervallimenetelmä ja Chevén numerometodi. 1890-luvulta aina 1910-luvun lopulle valta suuntauksena oli kaavalaulu, joka haarautui Dessirier-Wegeliuksen ja Anjou-Nybergin metodeiksi. Nämä suuntaukset olivat edelleen pohjana uusille sovelluksille, joista keskeisempään asemaan nousi vallalle Aksel Törnuddin menetelmä. Nyt kaavojen lisäksi käytössä oli asteikko- ja sointujärjestelmä. Paula af Heurlin puolestaan kehitti en-, toi-, ko-menetelmän, joka perustui kaavalaululle. Uutuutena hän lisäsi menetelmäänsä enemmän oppilaskeskeisimpiä työtapoja kuten esim. kosketintaulun ja soiton. Vähitellen kaavoista pyrittiin irtaantumaan. Tätä suuntaa edusti 1910-luvun 1920-luvun vaihteessa asteikko- ja kolmisointujärjestelmä, jossa kaavoja ei enää käytetty. Varsinainen metodinen murros ajottui 1920-luvun lopulle, jolloin Vilho Siukosen analyyttis-synteettinen metodi syrjäytti vähitellen vallalla olevia metodeja. Siukosen metodikirjat nousivat seminaarien käytetyimmiksi laulunopetuksen oppikirjoiksi. Menetelmä mullisti laulunopetuksen pedagogista ajattelua. Aikaisemmin lähtökohtana oli sävelten nimet ja sävellajit. Siukosella puolestaan laulusta nostettiin ensimmäiseksi havainnon kohteeksi rytmi. Vasta myöhemmin havainnon kohteena oli ensin relatiiviset sävelet ja sitten absoluuttiset nuotit ja sävellajit. Menetelmien runsaudesta voidaan päätellä, että tuon ajan pedagogit olivat hyvin kiinnostuneita kehittämään laulunopetusta. Yleisenä tavoitteena oli saavuttaa sellainen taito, että laulut osattiin lopulta laulaa nuoteista. Lisäksi pedagogit halusivat hyödyntää ja edistää laulun kasvatuksellista merkitystä. Laulu toimi sivistyksen välikappaleena, jossa nostettiin erityisesti esille uskonnollisiveellinen ja isänmaanrakkauden henki sekä kodin että esteettisyyden merkitys.

Laulunopetuksen pedagogiikan alkuvaiheet

Maamme seminaari- ja kansakoululaitosten syntyminen myötä myös laulunopetuksen pedagogiikka sai ensimmäistä kertaa laajemman huomion. Kehitystä vauhditti vuoden 1856 koulujärjestys, joka vakiinnutti laulun oppiaineeksi kaikkiin koulumuotoihin. Tätä ennen musiikinopetusta harjoitettiin etupäässä oppikoululaitoksen piirissä. (Pajamo 1976, 30-33.) Valtiovalta oli edelleen kiinnostunut kehittämään maamme koulujärjestelmää. Keväällä 1858 senaatti antoi Uno Cygnaeukselle tehtäväksi laatia suunnitelman Suomen kansanopetuksen uudistamiseksi ja seminaarilaitoksen perustamiseksi. Erityisesti Sveitsiin ja Saksaan suuntautuneelta opintomatkalta saamiensa vaikutteiden pohjalta Cygnaeus laati myös laulunopetusta koskevan esityksen (Halila 1963, 54-55; Nurmi 1995, 16-18, 20). Hän antoi suuren merkityksen soitolle ja laululle. Niiden opetuksen tuli olla käytännöllistä ja perusteellista. (Cygnaeus 1910 a, 417-422.) Cygnaeuksen mukaan tunnin alussa laulettiin ensiksi skaala eli asteikko ja sitten harjoiteltiin maallisia lauluja ja virsiä. Laulujen sanat harjoiteltiin lukemaan, ja niiden merkitys selvitettiin. Tuntiin sisältyi myös musiikinteoriaa ja säveltapailua. Tunnilla voitiin ottaa vielä 2-3 -äänisiä lauluja. (Cygnaeus 1910 b, 274.)

1860-luvulla maallisten laulujen eli huvilaulujen mukaantuleminen virsilaulujen rinnalle laulunopetukseen sai aikaan murroksen maamme laulunopetuksessa. Se muutti siihenastista käytäntöä. Nyt laulutunneille vakiintui kolmijako, jossa aina kolmannes tunnista käytettiin virsilauluun, nuottioppiin ja maallisiin lauluihin (Pajamo 1976, 182-184). Tätä jakoa käytettiin myös maamme ensimmäisen seminaarin mallikoulussa Jyväskylässä (Salminen 1939, 1009). Tulevien kansakoulunopettajien välityksellä tämä käytäntö levisi kansakouluihin. Käytössä oli myös muita järjestyksiä kuten esimerkiksi Ruovedellä, jossa tunti aloitettiin kansanlauluilla ja päätettiin virsillä. Välillä voitiin laulaa asteikkoja. Kangasniemellä opettaja otti ensin esille teoria-asioita ja jatkoi sitten laulattamalla maallisia lauluja. Tunnin lopulla voitiin vielä harjoitella sanojen lukemista. (Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto II.) Kasvatus- ja opetusopin professori Z. J. Cleve (1820-1900) jakoi puolestaan laulunopetuksen kolmeen ”asteeseen”, korvakuulolauluun, nuottilauluun ja moniääniseen lauluun (Cleve 1886, 90).

Maallisten laulujen leviämiseen koulujen laulunopetukseen vaikutti suuresti Viipurissa toimiva saksalainen laulunopettaja Heinrich Wächter ja häneltä ilmestynyt ensimmäinen suomenkielinen laulukirja *50 Koulu-Laulua* vuonna 1864. Myöhemmin Wächteriltä ilmestyi Vähäinen käytännöllinen lauluoppi (1865) ja *Koululauluja I* (1869), jotka soveltuivat kouluopetukseen. Laulukirjat sisälsivät isänmaallisia lauluja, kansanlauluja, leikki- ja liikuntalauluja sekä kaanonlauluja, jotka kaikki olivat täysin uutta maamme laulunopetuksessa. (Pajamo 1976, 58-59, 231.)

Numero- ja intervallimetodit

Laulut opittiin 1800-luvun loppupuoliskolla edelleen pääasiassa korvakuulolta opettajan mallilaulun mukaan. Oli myös opettajia, jotka korvakuulolaulun rinnalla käyttivät myös säveltapailua. Vallalla oli kaksi metodia, joista ruotsinkielisissä kouluissa oli käytössä numerometodi ja suomenkielisissä kouluissa puolestaan valta-asemassa oli intervallimetodi. Molemmat metodit olivat kulkeutuneet Suomeen, Keski-Euroopan ja Ruotsin kautta. (Pajamo 1976, 194, 223-224.)

Ranskalaisessa Chevén numerometodissa nuottien tilalla käytettiin numeroita. Siinä jokaista diatonisen asteikon säveltä merkittiin numeroilla 1-7. Duuriasteikossa perussävel lähti numerosta 1, ja mollissa puolestaan se oli 6. Nuottien aika-arvot tarkennettiin merkitsemällä numeroiden yläpuolelle viiva, jos tahdinosa jakaantui kahtia. Viivojen määrää lisättiin tämän periaatteen mukaisesti aika-arvon jakaantuessa yhä pienemmäksi. Pidennystä merkittiin pisteellä ja taukoa kuvattiin nollalla. (Piha 1958, 42-43.) Tätä menetelmää käytettiin maamme ruotsinkielisissä Tammisaaren ja Uudenkaarlepyyn seminaareissa ja kansakouluissa. Uudenkaarlepyyn seminaarin musiikin lehtori Fredrik Vilhelm Illberg oli numerometodin innokkaimpia kannattajia. Hän oli oppilaittensa kanssa esitellyt metodia Tukholmassa pohjoismaisilla opettajapäivillä 1874. (Pajamo 1976, 193.)

Intervallimetodin leviäminen suomenkielisiin kansakouluihin eteni Jyväskylän seminaarin ensimmäisen laulun ja soiton lehtori Erik August Hagforsin (vuosina 1863-1893) välityksellä. Hagfors käytti tätä metodia korvakuulolaulun rinnalla. (Salminen 1939, 1009.) Intervallimetodissa laulu harjoiteltiin välietappeja eli eri intervalleja apuna käyttäen. Esimerkiksi laulussa esiintyvää kvinttihyppyä harjoiteltiin ensin sekunneittain, sitten terssin kautta ja lopulta se laulettiin suoraan. Eri intervallit yhdistettiin sitten säkeiksi ja säepareiksi, joista viimein muodostui harjoiteltava laulu. (Nurmi 1964, 88-89; Nyberg 1899, 57.)

Numero- ja intervallimetodi eivät alkuinnostuksesta huolimatta saaneet merkittävää jalansijaa kansakoulun laulunopetuksessa. Monet opettajat pitivät intervallimenetelmää liian vaikeana. Se edellytti opettajilta runsaasti tietoa ja taitoa sekä laulutunnilla paljon harjoitusta. Tähän koulussa ei ollut aikaa. Näin ollen useat opettajat tyytyivät pelkästään korvakuulometodin avulla laulattamaan virsiä ja maallisia lauluja. Siitä huolimatta, että lapset oppivat mallioppimisen välityksellä harjoiteltavan laulun, nuotteista laulamisen tavoite jäi saavuttamatta. (Heurlin 1917 a, III; Törnudd 1910, 110; Törnudd 1913 a, 16-17; Piha 1958, 64.)

Mitä saa laulaa ja mitä ei?

1800-luvun jälkipuoliskon laulunopetuksen keskeisimpiä kysymyksiä oli, mitä lauluja kouluissa oli opetettava ja mitä ei saanut opettaa (Pajamo 1976, 226). Laulunopetusta koskevia kysymyksiä käsiteltiin myös kansakoulukokouksissa. Muun muassa vuoden 1875 kokouksessa todettiin, että lapset oppivat koulussa siveellisiä lauluja

mutta koulun ulkopuolella siveettömiä lauluja. Näin ollen pidettiin tärkeänä, että koulussa opeteltaisiin isänmaata kohottavia lauluja ja kansanlauluja, jotta lapset hylkäsivät ns. rivot laulut. (Kansallisarkisto, Kansakoulukokous 1875.) Vuosisadan vaihteeseen tultaessa päähuomio laulunopetuksessa siirtyi entistä enemmän käytettävään metodiin eli miten laulua oli kansakoulussa opetettava (Pajamo 1976, 226). Tämä loi uuden mahdollisuuden koko laulunopetuksen pedagogiikan kehitykselle. Laulunopettajat olivat entistä kiinnostuneempia perehtymään uusiin metodeihin, joihin he olivat tutustuneet ulkomailla, ja kehittämään kokemustensa pohjalta maahamme laulunopetukseen soveltuvan menetelmän. Pyrkimyksenä oli tuoda käyttöön aina edeltäjiään parempi metodi.

Kaavalaulu

1890-luvun alussa maassamme otettiin vähitellen käyttöön suurena uutuuksena ja laulunopetuksen metodisena ratkaisuna pidetty kaavalaulu. Samalla se rikkoi vanhan kolmijaon oppitunnin rakenteessa. Kaavalaulun toi Suomeen Helsingin musiikkiopiston perustaja ja johtaja Martin Wegelius. Hän oli vuoden 1889 joulukuussa tutustunut Brysselin konservatoriossa ranskalais-belgialaisen Dessirierin kehittämään säveltapailumenetelmään, jossa jokaisen asteikon sävelelle oli rakennettu oma 2-6 sävelen pituinen lyhyt melodinen kokonaisuus eli oma kaava. (Wegelius 1893 a, 5-6.)

Wegelius kehitti oman metodin, jota kutsuttiin Dessirier-Wegeliuksen kaavalaulumetodiksi. Hän otti sen käyttöön Helsingin musiikkiopistossa heti palattuaan opintomatkalta. Metodin leviämistä vauhditti Wegeliukselta ilmestynyt oppikirja nimeltä Kurs i tonträffning I. Lärobok (1893). Tässä kirjassaan Wegelius esitteli ensin kaavansa, jotka olivat samat kaikissa duurisävellajeissa. Kaavat etenevät seuraavasti:

<i>1:sen sävelen:</i>	<i>Do re do.</i>
<i>2:sen “</i>	<i>Re do.</i>
<i>3:nnen “</i>	<i>Mi fa mi do.</i>
<i>4:nnen “</i>	<i>Fa mi do.</i>
<i>5:nnen “</i>	<i>Sol la sol si do.</i>
<i>6:nnen “</i>	<i>La sol si do.</i>
<i>7:nnen “</i>	<i>Si do.</i>
<i>5:nnen sävelen “apukaava”:</i>	<i>Sol fa mi sol do.</i>

Lisäksi 2:sen kaava on osa 1:sestä kaavasta. 4:nnen kaava on osa 3:nnen kaavasta. 6. ja 7. Ovat osia 5:nnenstä kaavasta.

Wegelius sovelsi duurisävellajeissa käytettyjä kaavoja myös eri mollisävellajeissa. Niiden kaavat etenevät seuraavasti:

<i>1:sen sävelen:</i>	<i>Do re do.</i>
<i>2:sen “</i>	<i>Re do.</i>
<i>3:nnen “</i>	<i>Mi fa mi do.</i>
<i>4:nnen “</i>	<i>Fa mi do.</i>

5:nnen “	<i>Sol si la sol si do.</i>
<i>Alennetun 7:nnen</i>	
<i>sävelen:</i>	<i>Si la sol si do</i>
<i>6:nnen sävelen</i>	<i>La sol si do.</i>
<i>7:nnen “</i>	<i>Si do.</i>
<i>Ylennetyn 6:nnen sävelen “apukaava”:</i>	<i>Do si la si do.</i>

Mollin neljä ensimmäistä kaavaa vastaavat duurin neljää ensimmäistä kaavaa ja 5. kaava sisältää sitä seuraavat kaavat paitsi apukaavan.

Wegeliuksen metodisten ohjeitten mukaan C-duuriasteikon harjoittelun jälkeen opetettiin asteikon kaavat sujuviksi. Tämän jälkeen harjoiteltavan melodian jokaisen sävelen jälkeen pysädyttiin ajattelemaan etukäteen seuraavan sävelen kaava. Kun tämä sujui, yhdistettiin ensin kaksi säveltä, sitten kolme ja niin edelleen. Vielä ennen tämän harjoituksen loppuun saattamista opettaja antoi sävellajin ja soitti sävelen, jonka perusteella oppilas lauloi suoraan kyseisen sävelen kaavan. Esimerkkiharjoituksena opettaja soitti kahdessa osassa sävelet g, d¹, f¹, g¹, h¹ ja c¹, e¹, g¹, c² sekä yksin a¹, jonka jälkeen oppilas lauloi kaavan ensimmäisen sävelen laulunimellä. Vasta myöhemmin siirryttiin saneluharjoituksiin ja uuteen sävellajiin. Huomionarvosta oli, että kaikista harjoituksista puuttui teksti. Wegelius perusteli menettelyään sillä, että näin oppilaat keskittyivät yksinomaan säveltapailuun. Lauluun liitettiin teksti vasta kun vaadittava taito oli saavutettu. Kurs i tonträffning I sai jatkokseen II osan Läsebok utan text (1893). (Wegelius 1893 a, 14-22; 1893 b; 1893 c, 15, 22.) Wegeliukselta ilmestyi myöhemmin muitakin musiikkioppikirjoja. Kaikki hänen kirjansa olivat sopivampia musiikkiopiston tasoiseen opetukseen kuin suoraan kansakoulun laulutunneille.

Wegeliuksen kaavat saivat kuitenkin kannatusta. Sen uskottiin tuovan mullistuksen koko laulunopetukseen. Näin uskoi myös P.J. Hannikainen, joka oli tutustunut Wegeliuksen kaavoihin suomentaessaan hänen Lärobok- ja Läsebok -kirjansa (Wegelius 1893 c, d). Hannikainen otti tämän metodin myös käyttöön jo syksyllä 1893 jatkaessaan Hagforsin virkaa Jyväskylän seminaarin lehtorina (Jyväskylän Maakunta-arkisto. Laulun ja soiton suunnitelmat 1890-1905). Näin oli Hagforsin käyttämä intervallimethodi saanut uuden seuraajansa Dessirier-Wegeliuksen kaavalaulumenetelmästä, jota lähdettiin soveltamaan ensin seminaarin harjoituskoulussa ja myöhemmin seminaari- ja laisten välityksellä kansakouluissa. Hannikaisen ansioksi voidaan myös lukea hänen erityisesti lapsille säveltämänsä suomenkieliset laulut, koska 1800-luvun kansakoululaulusto oli pitkälti ”lainatavaraa” ulkomailta (Pajamo 1983, 11; Vainio 2005, 151). Vuosina 1893-1894 Hannikaiselta ilmestyi viisiosainen laulukirjasarja Pieni laulusepele. Se sisälsi 1-3 -äänisiä lauluja kansa- ja tyttökouluille ja neliääninen seminaari- ja naisäänille. Hannikaisen kansakoululaisille tarkoitettu laulukirjasarja Sirkkunen ilmestyi vuosina 1896-1921. (Hannikainen 1896a, b; 1898 a, b; 1906; 1908; 1921; 1923; 1925; 1927.) Muita 1800-luvun lopun Dessirier-Wegeliuksen kaavalaulumenetelmän kannattajia ja sen kehittäjiä olivat muun muassa Ellen Nervander, Abraham Pietikäinen, Anton Rikström ja Mikael Nyberg.

Ellen Nervander, joka toimi Helsingin ylemmän kansakoulun tyttöjen laulunopettajana, julkaisi oppikirjan *Lauluoppi kansakouluja varten* vuonna 1896. Kirja oli laadittu suoraan käytännön tarpeita varten kansakouluille. Siinä Nervander oli jakanut musiikinteorian jaksoihin, joissa huomioitiin oppilaiden eri kehitysvaiheet. Ensimmäisen vuoden ohjelmaan sisältyi korvakuulolaulu ja C-duurin kaavat sekä niihin kuuluvat harjoitukset. Toisena vuonna tavoitteena oli edellisten lisäksi laulaa nuoteista yksi- ja kaksiaänisiä C-duurilauluja. Kolmantena vuonna uusina sävellajeina tulivat G- ja F-duuri ja neljäntenä vuonna harjoiteltiin myös a-, e-, ja d-mollilauluja sekä kolmiäänisiä lauluja. Kaavat harjoiteltiin ensin sävelten nimillä. Myöhemmin oli mahdollista käyttää myös la-tavua. Nervander oli koonnut lyhyen lauluoppijakson jälkeen metodiin sopivia koraaleja ja lauluja. Ne oli ryhmitelty sävellajeittain. Kirjan loppuun oli vielä sijoitettu kokoelma vanhoja ja uusia kolmiäänisiä lauluja kotimaisilta säveltäjiltä. (Nervander 1896, III-IV, 1-42, 45, 148.) Tätä Nervanderin laulukirjaa voidaankin pitää myös yhtenä merkittävänä edistysaskeleena laulunopetuspedagogiikan alkukehityskaareissa. Toihan se käytännönläheisempää lähestymistapaa tunninkulkuun ja metodin opettamiseen kuin edeltäjänsä ja edesauttoi samalla suomenkielisen lauluston leviämiseen.

Samoilla linjoilla oli myös viipurilainen laulunopettaja Anton Rikström. Hän julkaisi vuonna 1899 yhdessä paikallisten opettajien asettaman valiokunnan kanssa *Koulun Laulukirja* -nimisen kokoelman. Rikström piti tärkeänä, että jokaisella oppilaalla piti olla oma laulukirja ja opetuksen piti edetä metodisesti järjestelmällisesti. Jokaisena kouluvuotena käsiteltiin tietyt harjoitukset, virret ja laulut. Laulukirja oli jaettu neljään vuosijaksoon. Jos käytössä oli kuusi luokka-astetta, kaksi ensimmäistä vuotta harjoiteltiin korvakuulolta, ja kolmannelta vuodelta lähtien mukana oli kaavalaulumenetelmä. Rikström antoi ohjeeksi, että metodi alkoi asteikkoharjoituksilla. Käytössä oli laulunimet ja laskusanat (yks, kaks, kolm, nelj, viis, kuus, seit, yks). Harjoitukset olivat aluksi lyhyitä ja helppoja. Myöhemmin ne vaikeutuivat. Kaavat oli lainattu Wegeliukselta. Suurin osa Rikströmin laulukirjan lauluista oli suomalaisia kansansävelmiä. (Rikström 1899.) Tämä edisti suomalaisen lauluperinteen ja harrastuksen etenemistä.

Dessirier-Wegeliuksen metodin rinnalle nousi toinen kaavametodin suuntaus, jonka oli kehittänyt Sortavalan seminaarin musiikin lehtori Mikael Nyberg 1900-luvun alussa. Metodi sai alkunsa ruotsalaisen kansakoulun- ja laulunopettaja sekä urkuri Nils Emil Anjoun tutustuessa ensin Turussa Johannes Äyrään muokkaamaan Dessirier-Wegeliuksen menetelmään, jonka hän sitten esitteli Nybergille vieraillessaan syksyllä 1903 Sortavalassa (Piha 1958, 66-67). Jo saman vuoden *Kansakoulun Lehdessä* Nyberg esitteli uudet Anjoun kaavat, jossa jokainen kaava alkaa puolinuotilla ja loput sävelet ovat neljäsosia. Nyberg piti suurimpana uudistuksena duurin ja mollin kaavojen (ks. Nuottiesimerkki) rinnakkaisuutta muun muassa siten, että mollin perussävel tuli nyt olemaan la. (Nyberg 1903, 641-643; 1904, 3-5.) Anjou-Nybergin ja Dessirier-Wegeliuksen kaavalaulumenetelmät jakoivat maamme laulunopetuksen kahteen kannattajajoukkoon (Krohn 1911 a, esipuhe). Vuoden 1909 laulunopettajien ensimmäisessä yleisessä kokouksessa Wegeliuksen linjalla olivat hänen oppilaansa Helsingissä, ja muut olivat valtaosin Anjou-Nybergin kaavojen kannalla (Taipale 1944).

Kaava- vs. korpakuulolaulu

1900-luvulle tultaessa laulunopetusmetodien kannatus oli maassamme jakaantunut kahteen valtasuuntaukseen: korpakuulolauluun ja kaavametodiin. Näiden metodien kannattajat puolustivat kyseisen menetelmän toimivuutta käytännön opetuksessa. Melko pian korpakuulo- ja kaavalaulun rinnalle pyrki uusi metodi Ranskasta, nimittäin sormimetodi, joka sai myös oman kannattajajoukkonsa. Tämä menetelmä perustui intervaleista koostuviin sävelsarjoihin. Näitä harjoiteltiin ennen uuden laulun opettelua. Korpakuulolaulun tavoin oppilailla ei ollut nuotteja, vaan opettaja näytti sormillaan sävelen kerrallaan. Sormimetodissa relatiiviset sävelet näytettiin seuraavasti: do = peukalo ojennettuna, re = peukalo ja etusormi, mi = keskisormi, fa = kaikki sormet ilman peukaloa, sol = koko käsi avoinna, la = peukalo ja pikkusormi (toisilla etu- ja keskisormi), si = pikkusormi (toisilla etusormi), ylä-do = peukalo vähän ylempänä, tauko = käsi nyrkissä, ylennetty sävel = kämmen luokkaan päin, alennettu sävel = sormien päät alaspäin. Näyttö tapahtui kädenselkä luokkaan päin, ja tahtiosa viitattiin pienellä kyynärvarren liikkeellä. (Luoma 1909, 43-45.) Sormimetodin käytöstä ei kuitenkaan ole paljon tietoa. Se kuitenkin luettiin 1910-luvulla neljän yleisimmän käytössä olevan metodin joukkoon. Korpakuulolaulun, kaavametodin ja sormimetodin lisäksi oli yhdistetty metodi (korpakuulo- ja kaavametodi) (Ylilassila 1911, 82; Lassila 1912, 78). Sormimetodista kuitenkin tiedettiin vielä 1950-luvun puolivälin jälkeen, jolloin muun muassa Hämeenlinnan seminaarissa musiikin lehtori Lyyli Rautio oli esitellyt kyseisen metodin opiskelijoille (Vieno Rautiainen 2006).

Käytännössä kaavametodi osoittautui alkuinnostuksesta huolimatta vaikeaksi, ja hulttuja tuloksia ei saatu odotetulla tavalla. Oppilaat oppivat laulamaan nuoteista vasta runsaan harjoittelun jälkeen. Tähän ei kuitenkaan ollut tarpeeksi aikaa kansakoulussa. Tämän takia monet laulunopettajat muokkasivat kaavametodia edelleen. Näihin lukeutuivat esim. K. V. Åkerblom, J. N. Vainio, Kaarlo Lassila ja R. Raala. Lisäksi

mainittakoon Ilmari Krohn, joka yhdisti Dessirierin ja Anjoun kaavojen edut. Menetelmä perustui rinnakkaissävellajien yhteenkuuluvuuteen. Hän kehitti myös erilaisia liikeharjoituksia ilmentämään eri rytmejä. Tämän lisäksi Krohn otti käyttöön omat laulutavut (to, re, me, va, sol, la, se), jotka saivat myös omat kaavat. (Krohn 1911 b, 4, 8-9; 1916, 235-238.)

Kaavametodin tuotteliaimpana ja merkittävimpänä kehittäjänä ja soveltajana voidaan pitää Rauman seminaarin musiikin lehtori Aksel Törnuddia. Hänet nimitettiin virkaan joulukuussa 1898 (Opetushallitus, Törnuddin nimikirja). Työssään hän huomasi, että laulunopetuksen yhteiset suuntaviivat puuttuivat, metodit olivat kehittymättömiä ja pedagogiset ohjeet ylimalkaisia. Etenkin suomenkielisiä oppikirjoja oli vähän tai niitä ei ollut ollenkaan saatavilla. Tämä johti siihen, että laulunopetuksen käytänteet ja laulut harjoiteltiin ja opittiin lähes pääsääntöisesti korvakuulolta. (Pietilä 1956, 27-28.) Näihin puutteisiin Törnudd paneutui tarkasti ja lähti kehittämään omaa laulunopetusmetodia ja opetusohjeistoa. Tätä metodiaan hän tarkensi ja kehitti edelleen useiden julkaisujensa myötä.

Törnuddilta ilmestyi vuonna 1904 Seminaarin lauluoppijaksot I ja II, jotka olivat ensimmäiset seminaareille suunnatut laulunopetusoppaat. Metodi sisälsi Wegeliuksen ja Nybergin periaatteita. Törnudd esitteli kaavojen harjoittelusta käytännön esimerkit seuraavan vuoden julkaisussa Skaalat ja kaavat säestyksineen kansakoulunopettajien käytettäväksi. Itse kaavojen soveltamisesta laulunopetukseen ohjeet tulivat vasta vuoden 1907 kirjassa Laulunopetusoppi, musiikin muoto-oppi ja soitinoppi. Ohjeita opettajakokelaille ja kansakouluopettajille. Törnuddin mukaan koulussa piti laulaa virsien lisäksi kansanlauluja, leikki- ja lastenlauluja sekä isänmaallisia lauluja. Varsinaiset asteikko- ja kaavaharjoitukset voitiin Törnuddin mukaan aloittaa toisen luokan keväällä. Tätä ennen laulut opittiin korvakuulolta. Kolmannella luokalla laulettiin C-duurissa ja a-mollissa, neljännellä luokalla vuorossa olivat F-duuri ja d-molli harjoitukset ja laulut, viidennellä luokalla sävellajeina olivat G-duuri ja e-molli ja kuudennella luokalla tutustuttiin B-, D-duuri ja g- ja h-molli sävellajeissa oleviin sävelmiin. (Törnudd 1904 a, b; 1905, 3-21; 1907, 7-10; 1913 a, 18-19.)

Törnuddin pedagoginen ajattelu

Törnudd tiivistä pedagogisen ajattelunsa laajaan teokseen Kansakoulun lauluoppi (1913), jota täydensi samana vuonna ilmestynyt Koulun laulukirja. Nämä Törnuddin kirjat olivat aikansa parhaimpia laulunopetuksen metodikirjoja, joissa ensimmäistä kertaa kerrottiin yksityiskohtaisesti oppitunninkulku, metodin eteneminen ja koko pedagoginen ajattelu. Törnudd oli soveltanut Mikael Soinisen muokkaamia herbart-zilleriläisiä muodollisia asteita laulutunnin rakenteeseen. Merkittävää on se, että muiden aikalaisten laulukirjoissa muodollisia asteita ei esiintynyt, eivätkä kirjat olleet läheskään niin perusteellisia kuin Törnuddin vuonna 1913 julkaisema opetusoppi. Käytännön läheisyydellään nämä oppikirjat ja erityisesti laulukirja levisivät seminaarien

vuosikertomusten mukaan lähes kaikkiin seminaareihin ja sitä kautta myöhemmin myös kansakouluihin. (Rautiainen 2003, 87, 144, 326, 331, 333, 337-338).

Törnudd jakoi oppitunnin havainnollisuuden, harjoituksen ja käsitteellisyden asteeksi. Näiden käsittely vaihteli aina sen mukaan, oliko harjoitettavana teksti, laulu vai musiikkioppi. Lisäksi asteiden kirjaimellista käyttöä oli vältettävä, milloin se ei ollut tarpeen. Toisinaan muodolliset asteet sulautuivat tunnin kulkuun, eikä niitä näin ollen pystytty erottamaan. (Törnudd 1913 a, 8-10.)

Esimerkiksi kun laulu käsiteltiin saman tunnin aikana, oppitunnin rakenne oli seuraava (Törnudd 1913 a, 13-14):

I Äänenmuodostusharjoitus (3 min).

II Kertaus: a) Aikaisemmin opittu laulu (2 min).

b) Viimeksi opittu laulu viimeistellään (n. 2 min).

III Uusi tehtävä:

A Teksti: 1) Havainnollisuuden aste:

a) valmistus ja b) esitys

2) Harjoituksen aste.

B Laulu ja teoria:

1) Teorian havainnollisuuden aste:

a) valmistus ja b) esitys

2) Laulu:

a) valmistava harjoitus ja b) laulun harjoitus laulunimillä

3) Teorian täydennys laulusta tehtyjen havaintojen pohjalta.

4) Laulun harjoitus laulunimillä ja tahtia viitaten.

5) Laulu sanoilla.

6) Teorian käsitteellisyden aste.

Aksel Törnuddin metodin lähtökohtana oli kansanlaulu, johon syvennyttiin myös esteettiseltä kannalta. Aluksi uusi laulu harjoiteltiin korvakuulolta. Mukana olivat myös nuotit, joita oppilaat laulaessaan seurasivat opettajan näytön mukaan. Ensin laulettiin sellaisia melodioita, joissa ei tarvittu kaavoja. Apuna oli vain asteikko ja peruskolmisointu. Vasta myöhemmin valittiin lauluja, joissa tarvittiin kaavoja. Niiden harjoitus ei saanut tulla itsetarkoitukseksi, vaan niitä käytettiin vain silloin, kun asteikko ja kolmisointu eivät riittäneet. Kaavoja harjoiteltiin ”portaiden eli tikapuiden” avulla. Samalla harjoiteltiin nuottien nimet ja sävelten laulunimet. Tikapuiden avulla havainnollistettiin myös asteikon koko- ja puoliaskleet sekä kolmisoinnut. Törnuddin kaavat olivat lähes samat kaikissa sävellajeissa. Kaavat transponoitiin vain haluttuun sävellajiin. (Törnudd 1913 a, b.)

Muita kaavalaulun kehittäjiä

Merkittävänä kaavalaulun edistäjänä voidaan pitää myös Paula af Heurlinia, joka työskenteli Pukinmäen kokeilukoulussa. Hän vaihtoi laulunimet numeroihin 1-7, jotka saivat niitä vastaavat nimet, en, toi, ko, ne, vi, ku, sei. Ne olivat samat duurissa ja

mollissa paitsi mollin 3. sävel oli mo (m3) ja 6. sävel mu (m6). Ylennettyä 6. säveltä kutsuttiin nimellä ku, ja luonnollisen mollin johtosäveltä puolestaan kutsuttiin nimellä se (7-). Näistä numeroista järjestelmä sai nimekseen En, toi, ko-metodi. Heurlin esitteli metodinsa kirjassaan Kansakoulun uusi laulukirja (1917). Sitä pidetään viimeisenä kaavalaulumetodikirjana. Heurlinin mukaan asteikko laulettiin ensin la-tavulla ja sitten järjestysluvuilla, jotka merkittiin myös nuottien kohdalle numeroin. Vasta myöhemmin harjoiteltiin kaavoja, jotka Heurlin oli soveltanut Wegeliukselta ja Törnuddilta. Suurelta osin Heurlinin kaavat poikkesivat toisistaan, ja myös rytmisiä eroavuuksia esiintyi. Heurlinin mukaan kaavat piti opettaa oppilaille mahdollisemman aikaisin, koska niiden avulla selvitettiin melodiahypyt. Uutuutena oli ”nuottitalun” käyttöön otto. Siihen oli kuvattu koskettimisto sävelten nimineen. Lapset saivat soittaa asteikon harmonista tai nuottitalusta. Jopa tuttuja lauluja soitettiin. Tätä mahdollisuutta eivät aikaisemmat metodit tarjonneet. Heurlinin laulukirja oli aikalaistensa tavoin järjestetty sävellajeittain neljään vuosikurssiin. Kirjan laulut oli valittu pääosin suomalaisesta säveltuotannosta, erityisesti kansanlauluista. (Heurlin 1915, 418-419; 1917 a, b.)

Heurlinin tavoin Martti Hela oli korvakuulo- ja kaavalaulun vuorottelun kannalla. Lisäksi Hela suositti hengitys- ja äänenmuodostusharjoituksia, laululeikkejä ja Louise Krausen menetelmän mukaisesti ns. ”liikkuvia nuotteja”. Metodinsa Hela esitteli kirjassaan Laulu kansakouluopetuksen virkistysaineena (1917). Uutuutena olivat soitinopetuskokeilut, joita hän teki v.t. laulun ja soiton lehtorina Sortavalan seminaarissa lukuvuonna 1916-1917. Hän rakensi erään opettajakokelaan kanssa kahden oktaavian laajuisen koulupianon. Koulusoittimen avulla toteutetulla laulunopetuksella Hela halusi näin lisätä oppilaiden omatoimisuutta. Tämä jäi kuitenkin vain kokeilun asteelle. Tästä huolimatta Hela uskoi, että koulusoittimen avulla toteutetulla laulunopetuksella päästäisiin parempiin tuloksiin kuin tähänastisilla menetelmillä. (Hela 1917, 32, 38-40, 42-47.)

Asteikko- ja sointujärjestelmään pohjautuva menetelmä syrjäytti kaavalaulun vähitellen jo 1910-luvun lopulta alkaen. Tämä oli käytössä aikaisemmin, mutta sen rinnalla pidettiin kaavalaulu kuten esimerkiksi Törnuddin metodissa. (Rautiainen 2003, 332.) Yksistään asteikko- ja sointujärjestelmään rakentuva metodi oli J. Kahmalla, joka esitteli 1919 metodinsa kirjassaan Säveltapailuoppi ja laulukirja. Törnuddin tavoin Kahma aloitti harjoitukset tikapuilla sävelten nimillä tai la-tavulla. Vasta myöhemmin käsiteltiin aika-arvot ja teksti. Kahma käytti myös numeroita 1:stä 8:aan tikapuilla ja nuottien alapuolella. Valmistavien asteikkoharjoitusten jälkeen tutustuttiin eri sävellajeihin. Aluksi laulut perustuivat peruskolmisoinnulle. Myöhemmin harjoiteltiin melodioita, joissa oli lepo- ja huippukolmisointu sekä lopulta sointujen yhdistelmät ja kaksi ääniset laulut. Musiikkioppi oli sijoitettu laulujen lomaan. Laulukirjan laulut, jotka suurimmalta osin olivat Kahman itsensä säveltämiä, oli järjestetty sävellajeittain ja jaettu neljään vuosikurssiin. (Kahma 1919, III-IV, 1-32, 134-139.)

1920-luvulla Taavi Valavirta julkaisi toisen asteikko- ja kolmisoinnulle perustuvan metodikirjan nimellä Kansakoulun laulukirja ja musiikkioppi (1927). Siinä Valavirta esitteli menetelmänsä, jonka pohjaksi riitti asteikon ja peruskolmisoinnun opettaminen kansakoulussa. Korvakuulolaulun yhteydessä hän suositti nuottien mukana oloa.

Valavirta jakoi laulukirjansa kahteen osaan, joista ensimmäisessä osassa hän esitteli laulut sävellajeittain. Kukin neljä vuosikurssia saivat omat sävellajit harjoiteltavaksi. Musiikkiopin asiat oli parasta käsitellä laulujen opetteluun lomassa. Niiden havainnollistamisessa Valavirta suositti harmonin koskettimia. Oppilaat saivat sitä jopa soittaa. (Valavirta 1927, 5-7, 223-224.) Valavirralla ilmestyi vielä 1930 Musiikinopetus kansa- ja oppikouluissa, jossa hän täydensi menetelmäänsä (Valavirta 1930).

Siukosen analyttis-synteettinen metodi

Aivan uudenlaista näkökulmaa laulunopetuksen pedagogiikassa edusti Sortavalan seminaarin laulun ja soiton lehtori Vilho Siukonen, joka oli aloittanut menetelmänsä kehittelyn jo 1910-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Hän arvosteli ainakin vuodesta 1916 lähtien kirjoituksissaan maassamme vallitsevia laulunopetuskäytänteitä (Siukonen 1916). Samalla hän esitti vastineeksi omat menetelmälliset periaatteensa, jotka hän myöhemmin kokosi Laulun opetusoppiin 1929 ja siihen liittyvään Laulukirjaan 1929. Näitä kirjoja voidaan pitää Siukosen menetelmällisinä pääteoksina, joissa metodiset yksityiskohdat saivat havainnolliset tuntikohtaiset esimerkit.

Siukonen nimesi metodinsa analyttis-synteettiseksi. Tämä tarkoitti, että menetelmä lähti analyysistä eli sävelmä jaettiin ensin pienempiin osiin, yksittäisiin säveliin ja eteni sitten synteesiin eli sävelistä palattiin takaisin sävelmään. Käytännössä analyysi sisälsi saneluharjoituksia ja synteesi tapailuharjoituksia. Sen ajan metodeista poiketen Siukonen otti ensimmäistä kertaa tärkeimmäksi lähtökodaksi rytmin. Muissa metodeissa rytmi tuli vasta sävelten jälkeen harjoiteltavaksi. Opetus alkoi korvakuulolaulusta. Vasta kun luokka osasi laulun melodian, harjoiteltiin kuunnellen erottamaan yksitellen musiikkiopin asioita. Tämän tarkkailuvaiheen ja havainnoinnin jälkeen ilmiö merkittiin näkyvään muotoon. Siukosen mukaan tarkkailtiin ensin sävelvoimaa, iskusäveliä ja sitten oli vuorossa sävelkesto. Vasta myöhemmin käsiteltiin sävelkorkeutta, jossa ensin tarkkailtiin peruskolmisointua. Tämän ja laulun yleisvaikutelman perusteella lapset oppivat erottamaan ensin duurin ja mollin, jotka myös kirjoitettiin viivastolle. Erikoisuutena oli, että Siukonen oli ottanut uudelleen käyttöön do:n duurin ja mollin perussävelenä (do, mi, sol). Aikaisempien rytmisaneluharjoitusten rinnalle tuli nyt sävelsanelu ja tapailuharjoitukset. Siukosen mukaan toiselle vuosikurssille (neljännelle luokalle) siirryttyä harjoiteltiin yksitellen muut asteikon laulunimet (re, fa ja la, si). Vasta nyt mukaan tulivat asteikko- ja kolmisointuharjoitukset. Kolmannella vuosikurssilla (viidennellä luokalla) opeteltiin asteikon sävelten nimet viivastolle merkittynä ja tutustuttiin sävellajeihin. Nämä havainnollistettiin kosketintaulujen ja soiton avulla. Myös oppilaat saivat kokeilla säveliä harmonista oppitunnin aikana. Neljäs vuosikurssi sisälsi uusina asioina soinnun ja melodian rakenteen. (Siukonen 1929 a, b.)

Siukonen perusteli metodisen etenemisen lapsen kehityspsykologisilla tekijöillä. Lisäksi menetelmä oli niin käytännönläheinen ja helppo, että sitä voitiin toteuttaa kansakoulussa. (Hämeenlinnan Maakunta-arkisto, Siukosen kansio 2.) Siukosen metodin

ikä- ja sisältökausiksi voidaan erottaa 1) rytmin, 2) relatiivisuuden, 3) absoluuttisen ja muodon ja harmonian kaudet. Kouluajan kahta ensimmäistä kautta voidaan kutsua laululeikin kaudeksi. Siukosen laulukirjan laulut oli järjestetty aihepiireittäin, joista uusina aiheina nousivat leikki- ja urheilulaulut, työlaulut ja ketjulaulut. Lisäksi heimokansojen ja ulkomaisten säveltäjien melodiat antoivat viitteitä monikulttuuriselle kasvatussuunnalle. (Rautiainen 2003, 191-192, 200, 336.)

Sortavalan seminaarilaisten mukaan Siukosen oppitunti alkoi äänenavauksella ja alkulaululla. Sitä seurasi läksyn kuulustelu ja musiikkiopin opetus. Uuden laulun harjoittelua edelsi tehtävän ilmoitus ja keskustelu laulusta. Varsinaisen laulun harjoittelun jälkeen sitä syvennettiin. Tunnin lopulla voitiin vielä laulaa tuttuja lauluja. Tunnin rakenne kuitenkin vaihteli joustavasti aina sen mukaan, mikä oli opetettava asia. (Rautiainen 2003, 336.)

Päätteenksi

1800-luvun lopulta 1940-luvun alkuun tultaessa merkittävimiksi laulunopetusmetodien kehittäjiksi nousivat Aksel Törnudd ja Vilho Siukonen. Heidän metodikirjansa levisivät laajaan käyttöön lähes jokaiseen maamme seminaariin ja valmistuneiden kansakoulunopettajien välityksellä kansakouluihin ympäri maata. Seminaarien vuosikertomusten oppikirjaluetteloiden perusteella Törnuddin oppikirjat vaihtuivat vähitellen Siukosen metodikirjoihin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa ja sen jälkeen. Näin ollen tähän ajankohtaan voidaan katsoa ajoittuneen myös metodin vaihdos kaavalaulusta analyttis-synteettiseen ja siitä edelleen kohti vapaampia suuntia, ilman erityisiä metodisia ohjeita. Tätä suuntaa edustivat muun muassa Lauri Parviaisen Koulun laulukirja (1934) ja Olavi Pesosen Laulukirja (1938). Tästä huolimatta Siukosen metodikirjat pitivät vuosikertomusten mukaan pintansa pitkään seminaarien laulunopetuksessa, ainakin 1940-luvun alkuun, johon tämän artikkelin tarkastelu päättyy. Vain ruotsinkielisten (Tammisaaren, Uudenkaarlepyyn ja Vaasan) seminaarien ja Kajaanin seminaarin oppikirjaluetteloista ne puuttuivat. (Rautiainen 2003, 326-230, 337-338.)

Keskeiset lähteet

Rautiainen Katri-Helena (2003) *Laulutunnin ulkoinen ja sisäinen rakenne. Aksel Törnudd (1874-1923) ja Vilho Siukonen (1885-1941) seminaarien ja kansakoulun laulunopetusmenetelmien kehittäjinä 1893-1941*. Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto. Studia Musica 19. Diss. Joensuun yliopistopaino: Joensuu.

- Väitöskirjatutkimukseni käsittelee yhtenä keskeisenä alueena laulunopetusmetodien kehityslinjoja.

Laulukirjat ja laulun opetusopit mm. seuraavilta: Hannikainen P. J., Hela Martti, Heurlin Paula af, Kahma, J., Krohn Ilmari, Lassila Kaarlo, Nervander Ellen,

Nyberg Mikael, Rikström Anton, Siukonen Vilho, Törnudd Aksel, Valavirta T, Wegelius Martin
- Kukin pedagogi esittelee oppikirjassaan tai julkaisussaan käyttämäänsä laulunopetusmetodia.

Muut lähteet

- Cleve, Z. J. (1886) *Koulujen kasvatusoppi*. Suom. J. G. Sonck. Helsinki: G. W. Edlund.
- Cygnaeus, Uno (1910 a) Uno Cygnaeuksen kasvatusopillisia periaatteita. Lyhyt esitys niistä kasvatusopillisista periaatteista, joihin minun toimintani kansakoulumiehenä perustuu. *Kansakoulun Lehti*, 417-422.
- Cygnaeus, Uno (1910 b) *Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä*. Valtion varoilla toimitettu kokoelma 100-vuotispäiväksi 12 p. lokakuuta 1910. Suom. A. J. Tarjanne. Helsinki.
- Halila, Aimo (1963) *Jyväskylän seminaarin historia*. Porvoo: WSOY.
- Hannikainen P. J. (1896 a) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 1:n vihko*. Jyväskylä: Jyväskylän kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1896 b) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 2:n vihko*. Jyväskylä: Jyväskylän kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1898 a) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 3:mas vihko. 2. painos*. Jyväskylä: Jyväskylän kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1898 b) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 4:jäs vihko*. Jyväskylä: Jyväskylän kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1906) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 5:des vihko*. Jyväskylä: Jyväskylän kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1908) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 6:des vihko. 2. painos*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.
- Hannikainen P. J. (1921) *Kokoelma 1-, 2- ja 3-äänisiä lauluja kansakouluille ja oppikouluille. Seitsemäs vihko*. Jyväskylä: Keski-Suomen kirjapaino.
- Hannikainen P. J. (1923) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 5. painos*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.
- Hannikainen P. J. (1925) *Sirkkunen. Kokoelma 1-, 2- ja 3-äänisiä lauluja kansakouluille ja oppikouluille. Kahdeksas vihko*. P. J. Hannikaisen jälkeenjättämistä kirjoituksista. Toim. Ilmari Hannikainen. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.
- Hannikainen P. J. (1927) *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille. 7. painos*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.
- Hela, Martti (1917) *Laulu kansakouluopetuksen virkistysaineena*. Helsinki: Kansanopettajain Osakeyhtiö Valistus.
- Heurlin, Paula af (1915) Lasten itsetoiminnasta laulunopetuksessa. Esitelmä kansakoulunopettajain yliopistollisilla jatkokursseilla 2.II.1915. *Kasvatus ja Koulu*, 412-419.
- Heurlin, Paula af (1917 a) *Kansakoulun uusi laulukirja en-, toi-, ko- järjestelmän mukaan*. Opettajan kirja. Helsinki: Otava.

- Heurlin, Paula af (1917 b) *Kansakoulun uusi laulukirja en-, toi-, ko- järjestelmän mukaan*. Oppilaan kirja. Helsinki: Otava.
- Hämeenlinnan Maakunta-arkisto. Siukonen, Wilho (1916) *Mitkä ovat menestyvän laulunopetuksen tiet?* Luento. Kansio 2.
- Hämeenlinnan Maakunta-arkisto. Siukonen, Wilho (1916) *Oppilaiden laulukyky ja opettajan opetusmenetelmä*. Esitelmä. Kansio 2.
- Jyväskylän Maakunta-arkisto. *Laulun ja soiton suunnitelmat 1890-1905*.
- Kahma, J. (1919) *Helppotajuinen säveltäpailuoppi ja laulukirja kansakouluja ja oppikoulujen alaluokkia varten*. Toim. J. Kahma. Avustajana V. Kahma. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Kansakoulukokous (1875) *Keskustelut kolmannessa julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa*. Jyväskylä.
- Kansallisarkisto. *Kansakoulukokous 1875. Keskustelut kolmannessa julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa*. Jyväskylä.
- Kansallisarkisto. *Kouluhallituksen arkisto II*. Helsinki.
- Krohn, Ilmari (1911 a) *Musiikin teorian oppijakso I. Rytmioppi. (I-II luvut)* Porvoo: WSOY.
- Krohn, Ilmari (1911 b) *Puhdasvireisen säveltäpailun opas*. Helsinki: Weilin & Göös ab.
- Krohn, Ilmari (1916) *Musiikin teorian oppijakso II. Säveloppi (melodiikka)*. Porvoo: WSOY.
- Lassila, Kaarlo (1912) *Laulun opetus. Opettajain Lehti 6, 78*.
- Luoma, Samppa (1909) *Laulunopetus-metodoista Belgiassa ja Ranskassa. Opettajain Lehti 4, 43-45*.
- Nervander, Ellen (1896) *Lauluoppi kansakoulua varten siihen liitetyillä koraaleilla ja lauluilla kurssiin kuuluvissa äänilajeissa sekä kokoelma vanhoja ja uusia lauluja kotimaisilta säveltäjiltä ja runoilijoilta*. Suom. E. Lampén. Helsinki: Otava.
- Nurmi, Veli (1964) *Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. Didaktinen osa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 7*. Jyväskylän Kasvatusopillinen Korkeakoulu.
- Nurmi, Veli (1995) *Suomen kansakoulunopettajaseminaarien historia*. Helsinki: Opetusalan Ammattijärjestö OAJ.
- Nyberg, Mikael (1899) *Laulunopetuksesta kansakoulussa. Kasvatusopillisia Sanomia 4. 57*.
- Nyberg, Mikael (1903) *Merkillinen helpoitus laulunopetuksessa. Kirje ystävälleni laulunopettajalle. Sortavalassa 23.9.1903. Kansakoulun Lehti, 639-644*.
- Nyberg, Mikael (1904) *Kansakoulun laulunopetus*. Helsinki: Suomal. Kirjallisen Seuran. Kirjap. Oy.
- Opetushallitus. *Aksel Olof Törnuddin nimikirja*. Helsinki.
- Pajamo, Reijo (1976) *Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843-1881*. Suomen musiikkiteollinen seura. Acta musicologica fennica 7. Diss. Helsinki.
- Pajamo, Reijo (1983) *Laulunopetuksen vaihteita. "Laulu on oleellinen kasvatusvoima."* *Opettaja Vol 78*. 31-32, 10-11.
- Parviainen, Lauri (1934) *Koulun laulukirja*. Oppikoulupainos. Porvoo: WSOY.

- Pesonen, Olavi (1938) *Laulukirja*. Valistus.
- Pietilä, Kalle (1956) *Aksel Törnudd: säveltäjä ja musiikkipedagogi*. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.
- Piha, T. H. (1958) *Musiikkikasvatuksen vaiheita*. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Rautiainen Katri-Helena (2003) *Laulutunnin ulkoinen ja sisäinen rakenne. Aksel Törnudd (1874-1923) ja Wilho Siukonen (1885-1941) seminaarien ja kansakoulun laulunopetusmenetelmien kehittäjinä 1893-1941*. Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto. Studia Musica 19. Diss. Joensuun yliopistopaino: Joensuu.
- Rautiainen Vieno (2006) Haastattelu. Joensuu.
- Rikström, Anton (1899) *Koulun Laulukirja. I:nen ja II:nen vihko*. Viipuri: Clouberg ja Kumpp:n kustannuksella.
- Salminen, Mauno (1939) Eräitä piirteitä kansakoulun laulunopetuksen kehityksestä. *Opettajain Lehti* 32, 1009.
- Siukonen, Vilho (1929 a) *Laulukirja. Koulun ja kodin lauluja*. Helsinki: Otava.
- Siukonen, Vilho (1929 b) *Laulun opetusoppi*. Helsinki: Otava.
- Taipale, A. E. (1944) Säveltapailumenetelmistä. -Mikä on ns. Anjoun metodi?- *Suomen Musiikkilehti* 5.
- Törnudd, Aksel (1904 a) *Seminaarin lauluoppijakso I:nen vuosijakso*. Porvoo: WSOY.
- Törnudd, Aksel (1904 b) *Seminaarin lauluoppijakso II:nen vuosijakso*. Porvoo: WSOY.
- Törnudd, Aksel (1905) *Skaalat ja kaavat säestyksineen, kansakoulunopettajien käytettäviksi*. Porvoo: WSOY.
- Törnudd, Aksel (1907) *Laulun opetusoppi, musiikin muoto-oppi ja soitinoppi. Ohjeita opettajakokelaille ja kansakoulunopettajille*. Helsinki: Otava.
- Törnudd, Aksel (1910) Laulunopetus kansakoulussa. *Kansakoulun Lehti*, 109-115.
- Törnudd, Aksel (1913 a) *Kansakoulun lauluoppi*. Porvoo: WSOY.
- Törnudd, Aksel (1913 b) *Koulun laulukirja*. 3. painos Porvoo: WSOY.
- Ylilassila, Kaarlo (1911). Laulun opetuksesta. *Opettajain Lehti* 10, 82.
- Vainio, Matti (2005) *P. J. Hannikainen. Säveltäjä, runoilija, suomalaisuusmies*. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Valavirta, T. (1927) *Kansakoulun laulukirja ja musiikkioppi*. Toim. Taavi Valavirta. Helsinki: WSOY.
- Valavirta, T. (1930) *Musiikinopetus kansa- ja oppikouluissa*. Helsinki: Maalaiskuntien Liitto R.Y.
- Wegelius, Martin (1893 a) *Kurs i tonträffning I. Lärobok. 1:sta Häftet*. Helsingfors: K. E. Holm.
- Wegelius, Martin (1893 b) *Kurs i tonträffning II. Läsebok utan text, innehållande folkmelodier m.m. i alla tonarter. 1:sta häftet*. Helsingfors: K. E. Holm.
- Wegelius, Martin (1893 c) *Oppijakso äänentapamisessa I. Oppikirja I:nen vihko*. Suom. P. J. Hannikainen. Helsinki: K. E. Holm.
- Wegelius, Martin (1893 d) *Oppijakso äänentapamisessa II. Lukukirja ilman tekstiä, sisältävä kansansävelmiä y.m. kaikissa äännelajeissa I:nen vihko*. Suom. P. J. Hannikainen. Helsinki: K. E. Holm.